

TIL VA MADANIYATLARARO TO‘SIQLAR

Bekberganova Kumushoy Davronbek qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat Ôzbek tili va adabiyoti universiteti, Tarjima nazariyasi va amaliyoti ingliz guruhi 4- kurs
@bekberganovakumush@gmail.com
+998-94-551-12-16

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tarjima nazariyasida til va madaniyatlararo to‘siqlar muammosi kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi lingvistik nomuvofiqliklar, madaniy realiyalarning tarjimadagi interpretatsiyasi, pragmatik maqsadlarning moslashtirilishi, terminologik cheklovlar hamda madaniyatlararo kompetensiya talablari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tarjima nazariyasi, lingvistik to‘siqlar, semantik ekvivalentlik, terminologik nomuvofiqlik.

Kirish

Global kommunikatsiya jarayonlari jadallashgan XXI asr sharoitida tarjima amaliyoti nafaqat lingvistik o‘zgarishlarni, balki madaniy kodlar va sotsiopragmatik xususiyatlarni ham chuqur o‘rganishni talab qilmoqda. Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lgani sababli har qanday matn transferi aslida ikki madaniyat o‘rtasida vositachilik qilish jarayoniga aylanadi. Ayniqsa ingliz va o‘zbek tillari kabi turli til oilalariga mansub, ma’no yaratish mexanizmlari, ijtimoiy nutq an’analari, metafora tizimlari va muloqot uslublari keskin farq qiladigan tillar o‘rtasidagi tarjimada madaniyatlararo to‘siqlar yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi. Tarjimaning nazariy asoslari semantik ekvivalentlik, lingvopragmatik moslik, madaniy realiyalarni adekvat talqin qilish, diskursiv strategiyalarni qayta qurish kabi murakkab jarayonlarni qamrab oladi.

Asosiy qism.

Zamonaviy tarjima nazariyasida til va madaniyatlararo to‘siqlar masalasi tarjima jarayonining barcha bosqichlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan murakkab fenomen sifatida talqin qilinadi. Ingliz va o‘zbek tillarining tipologik farqlanishi, grammatik qurilishidagi nomuvofiqliklar, sintaktik bo‘shliqlar va pragmatik funksiyalarining farqli talqini tarjima amaliyotida lingvistik to‘siqlarni yuzaga keltiradi. Ingliz tilidagi analitik qurilma va o‘zbek tilidagi agglutinativ tuzilma o‘rtasidagi tafovut turli grammatik birliklarning semantik yukini qayta qurishni talab qiladi, bu esa mazmunni to‘g‘ri yetkazish uchun qo‘shimcha interpretativ ishlov berishni zaruratga aylantiradi. Shuningdek, ingliz tilidagi aspektual

tizimning murakkabligi, modalitetning ko‘p qatlamli ifodalanishi, frazeologik birliklarning keng qo‘llanishi o‘zbek tilida to‘liq ekvivalentlarga ega bo‘lmagani uchun tarjimonda semantik moslashtirishga ehtiyoj tug‘diradi. Tilga xos o‘zgaruvchanlik bilan bir qatorda madaniy realiyalar tarjimada eng murakkab qatlamlardan biri bo‘lib, ular har bir millatning ijtimoiy an‘analari, qadriyatlari, hayot tarzi, diniy tushunchalari va tarixiy xotirasini ifoda etuvchi kod sifatida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilidagi “Thanksgiving”, “pub culture”, “private property”, “royal family” kabi realiyalar o‘zbek madaniyatida to‘liq ekvivalentga ega emas; xuddi shuningdek o‘zbek tilidagi “mahalla”, “osh”, “do‘ppi”, “jamiyatboshi” kabi tushunchalar ingliz madaniyatida mavjud bo‘lmagan kategoriyalarni anglatadi. Bunday holatlarda tarjimon maqsad til auditoriyasining madaniy bilimi darajasini hisobga olib, foreignizatsiya yoki domestikatsiya strategiyalaridan birini tanlaydi, bu esa tanlovning har ikki tomonida ham semantik yo‘qotish yoki madaniy rang-baranglikning kamayishi kabi oqibatlarga olib kelishi mumkin. Pragmatik to‘siqlar esa muloqot madaniyati, ijtimoiy rol va maqom, murojaat shakllari, nutq strategiyalari va kommunikativ niyatlarda namoyon bo‘lib, ular ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasida sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz tilidagi aniq, qisqa va ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifoda o‘zbek nutq madaniyatidagi nozik izzat-hurmat mezonlari, bilvosita murojaat shakllari, yumshoq pragmatik konstruksiyalar bilan to‘qnash keladi. Shu sababli ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjimada buyruq maylini yumshatish, murojaat shakllarini ijtimoiy maqomga moslashtirish, pragmatik niyatni kontekstdan kelib chiqib qayta qurish kabi jarayonlar talab qilinadi. Terminologik to‘siqlar ilmiy-texnik, tibbiy, huquqiy va iqtisodiy matnlarda ayniqsa keskin seziladi, chunki har bir sohaning o‘ziga xos konseptual tizimi mavjud. Ingliz terminlari ko‘pincha xalqaro standartga ega bo‘lgan bo‘lsa-da, ularning o‘zbek tilidagi qabul qilinishi, milliy variantlarga moslashuvi, fonetik o‘zgarishlari yoki semantik torayishi tarjima jarayonida muammolarni keltirib chiqaradi. Neologizmlar va global tilga aylangan texnik atamalar esa tezlik bilan lug‘at fondiga kirayotgan bo‘lsa-da, ularning to‘g‘ri qo‘llanishi tarjimon kompetensiyasiga bevosita bog‘liq.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tarjima jarayoni oddiy lingvistik almashinuv emas, balki ikki madaniyat o‘rtasidagi murakkab kommunikativ vositachilik faoliyatidir. Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi grammatik, semantik, pragmatik va madaniy tafovutlar tarjima amaliyotida turli to‘siqlarni yuzaga keltiradi, ularni yengib o‘tish esa tarjimondan chuqur lingvistik bilim, madaniyatlararo kompetensiya, kontekstual tafakkur va moslashtirish strategiyalaridan oqilona foydalanishni talab qiladi. Madaniy realiyalar, metaforik birliklar, nutq an‘analari va ijtimoiy-pragmatik signallar tarjimada eng ko‘p talqin

va moslashtirishga muhtoj qatlamlardan bo‘lib, ular noto‘g‘ri tarjima qilinganda mazmunning buzilishi yoki kommunikativ ta‘sirning pasayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asadov M. (2020) Альбер Камю ва Хуршид Дўстмухаммад прозасида абсурд қаҳрамон муаммоси // Сўз санъати соҳлиги, 3-жилд, 2-сон. Тошкент. 2020 йил. — Б. 117–126.
2. Bassnett, S. *Translation Studies*. London: Routledge. 2014.
3. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge. 2018.
4. Mamarasulova, Gulnoz. "Geopolitical Discourse In Translation." *International Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research*. Vol. 1. No. 4. 2025.
5. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall. 1988. Nida, E. & Taber, C. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill. 2003.
6. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge. 2017.